

KORTE BIJDRAGEN

RELEVANTE ADELDOM

J. Dronkers, *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (Amsterdam 2000; ook verschenen in: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, XXVII (2000) 233-268); J. Dronkers, 'Verschillen tussen 20ste-eeuwse Nederlandse adel uit Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, Utrecht en Duitsland', *De Nederlandse Leeuw*, CXVII (2001) k. 458-466; J. Dronkers, 'Differences between and within urban and rural twentieth-century Dutch nobility', *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, XXXVII (2001) 155-168; J. Dronkers en H. Schijf, 'The transmission of elite positions among the Dutch nobility during the 20th century', lezing voor de Sixth Dutch Social Science Conference, 30 en 31 mei 2002 (Amsterdam) en de ZiF-conferentie 'Adelsgeschiede als Gesellschaftsgeschiede' in Bielefeld 5-7 maart 2002; H. Schijf, J. Dronkers en J. George, 'The transmission of elite positions within Dutch noble and high bourgeoisie families during the 20th century', lezing voor het XVth World Congress of Sociology, Brisbane, 7-13 juli 2002 (de laatste twee teksten beschikbaar via de website www.iue.it/personal/Dronkers)

Op 23 juni 2000 hield Prof.dr. J. Dronkers zijn inaugurele rede als hoogleraar Empirische sociologie aan de Universiteit van Amsterdam onder de titel *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel*. In deze rede sprak hij het voornemen uit om gedurende tien jaar onderzoek naar de hedendaagse Nederlandse elites uit te voeren. Een jaar later verruilde Dronkers zijn Amsterdamse leerstoel voor het hoogleraarschap Sociale stratificatie en ongelijkheid aan het European University Institute in San Domenico di Fiesole. Gelukkig is daarmee nog geen einde gekomen aan de presentatie van onder-

zoeksresultaten op het gebied van de twintigste-eeuwse adel, zoals uit de lijst van hier besproken publicaties blijkt.

In de media is aan Dronkers' inaugurele rede terecht de nodige aandacht besteed. De titel was ook prikkelend genoeg. Het onderwerp adel is doorgaans genoeg om de pennen van journalisten in beweging te brengen en de vraag of adel al of niet relevant is, is koren op hun molen. In de titel is 'relevant' vanzelfsprekend gebruikt in objectief wetenschappelijke zin: de onderzoeker heeft een statistisch relevante relatie tussen adeldom en het bekleden van bepaalde posities in de maatschappij aangetoond en dat zegt er niets over of de adel als groep zijn invloed op de samenleving doet gelden. Aan journalisten is een dergelijke nuance doorgaans niet besteed en eveneens zagen zij over het hoofd dat in de titel niet sprake is van *de* Nederlandse adel, maar dat het lidwoord mist. Het onderzoek behandelt namelijk de vraag of de adeldom van individuen invloed heeft op hun maatschappelijke positie. De titel werkt de verwarring in de hand en is wellicht ook bewust wat provocerend gekozen. Dronkers draagt zelf bij tot de verwarring door te verwijzen naar de opvatting 'dat Nederlandse adel gedurende de 20ste eeuw maatschappelijk irrelevant is geworden' (p. 6), die tijdens de behandeling van de Wet op de adeldom (Stb. 1994, 360) alom uitgedragen werd, en door in zijn conclusie te stellen dat '*de* (cursering van mij; RA) Nederlandse adel ook gedurende de 20ste eeuw maatschappelijk relevant is gebleven, al is de publieke zichtbaarheid daarvan zonder enige twijfel verminderd. Maar de mate van publieke zichtbaarheid van een maatschappelijk verschijnsel is niet een valide indicator van zijn maatschappelijk belang. [...] Uit de nog steeds hoge adelhomogamie, het blijvend belang van een adellijke afkomst voor het bezetten van eliteposities of het leven in een elitemilieu en de toegevoegde betekenis voor specifieke adellijke families voor de levensloop van haar leden blijkt het maatschappelijk belang van de Nederlandse adel' (p. 34). In zijn rede stelt Dronkers echter (en ongetwijfeld terecht) dat het percentage personen van adellijke herkomst op eliteposities in de loop van de twintigste eeuw kleiner

wordt (p. 9). Zoals gezegd is de positie van de Nederlandse adel als groep in de twintigste-eeuwse maatschappij als geheel echter geen onderwerp van de in zijn rede gepresenteerde analyse en mijns inziens kunnen daarover op grond van dit onderzoek dus niet de hierboven aangehaalde conclusies getrokken worden.

De aanleiding om de Nederlandse adel aan een onderzoek te onderwerpen ligt in de moderniseringstheorie, die stelt dat de (Nederlandse) maatschappij in toenemende mate rationaliseert met een verschuiving van aangeboren naar verworven kenmerken. Deze theorie heeft een redelijk empirische basis en indien de rol van adeldom in de moderne maatschappij nog steeds onveranderlijk groot zou zijn, zou dat in tegenspraak zijn met de algemeen geldende werking. Dit vermoeden werd door een drietal onderzoeken gevoed en dat was voldoende reden om een en ander nader in kaart te brengen. Daartoe werd gebruik gemaakt van de genealogische bestanden ten behoeve van het *Nederland's Adelsboek* in de jaren tussen 1993-2000 (de geslachtsnamen met de beginletters G-Na). Van de beschreven personen, voor zover geboren tussen 1900 en 1970, werden de in het *Adelsboek* opgenomen gegevens geanalyseerd, zoals geboortjaar, woonplaatsen, universitaire titels, adellijke titel en predikaat van de onderzochte persoon, zijn/haar partners en schoonouders, lidmaatschap van een ridderlijke orde van de persoon en de partner(s) en ten slotte de elitepositie van de persoon en de partner(s). Dronkers stelde twee lijsten op van functies en beroepen die hij als eliteposities in engere en ruimere zin telt. Ongetwijfeld kan men er lang over strijden welke posities tot welke lijst zouden moeten behoren, maar iedere indeling zou tot dat soort problemen leiden. Niet zozeer salaris heeft als uitgangspunt gediend, als wel aanzien, en dat lijkt mij terecht, hoe moeilijk dat ook te meten is en hoe subjectief dat ook kan zijn.

Men kan zich licht voorstellen dat de grote hoeveelheid verwerkte gegevens voldoende is om tien jaar lang onderzoek mee te doen door de verschillende aspecten met elkaar te vergelijken. In zijn inaugurele rede analyseerde Dronkers de relatie tussen het bekleden van

een elitepositie en de verschillende in kaart gebrachte aspecten. De hoofdconclusie van dit onderzoek is dat een adellijke titel of predikaat gedurende de twintigste eeuw onveranderd een voorsprong op een maatschappelijke carrière gaf, maar alleen als deze gecombineerd werd met andere verworven kenmerken, zoals een universitair diploma. De toename van universitair geschoolde edelen compenseerde de afname van de eliteposities onder de lager opgeleide. Naarmate de band van een persoon met adellijke cultuur en achtergrond sterker is, is de kans op een elitepositie kleiner geworden, wat een boeiende conclusie is die tot nader onderzoek uitnodigt. Daarmee is de tegenspraak met de moderniseringstheorie uit de wereld, maar er blijven nog wel puzzels over. 'Maar waarom spelen gemoderniseerde aangeboren kenmerken als adellijke titel en lidmaatschap van ridderlijke orden in moderne samenlevingen nog steeds een belangrijke rol?', vraagt Dronkers zich af. Hier gaat hij mijns inziens iets te kort door de bocht, want ook al is er een statistische relatie aangetoond, hij heeft nog niet kunnen vaststellen of er andere, niet specifiek adellijke afhankelijkheden zijn (vermogen, positie van de ouders, en dergelijke) die deze relatie ten gevolge hebben.

Het uiteindelijke doel van een analyse als de onderhavige is het leggen van directe causale verbanden: men heeft bij voorbeeld een grotere kans op een maatschappelijke positie *omdat* men een universitaire graad heeft of een adellijke titel. Dat verband kan ook indirect zijn: *omdat* men over bepaalde kenmerken beschikt, heeft men zowel een grotere kans op een carrière als op een adellijke partner. Het is duidelijk dat deze causale verbanden bijzonder lastig te leggen zijn. Een klassiek voorbeeld is een onderzoek in het begin van de twintigste eeuw dat aantoonde dat vrouwen die geen kousen droegen, een verhoogde kans op longkanker hadden. Pas later onderkende men dat het lopen met ontblote benen een uiting van een geëmancipeerde levenswijze van vrouwen was die ook meer dan gemiddeld diegenen waren die rookten. Dergelijke verborgen, onderling afhankelijke kenmerken maken het uitermate lastig om op grond van statistische analyses causale verbanden te

leggen. In het geval van de relatie tussen adelom en eliteposities kan men zulke moeilijkheden veronderstellen, want men kan verwachten dat leden van de Nederlandse adel welgestelder en beter opgeleid zijn en over een beter sociaal netwerk beschikken dan de gemiddelde Nederlander. Dronkers is zich hiervan bewust en probeert ook zo veel mogelijk deze aspecten afzonderlijk in de analyse te betrekken.

Toch blijft het lastig, zo niet onmogelijk om oorzaak en gevolg te scheiden. Moeten we eliteposities als kamerheer i.b.d. zien als het gevolg van het te gelde maken van sociaal en cultureel kapitaal of maken deze er juist deel van uit? Is een hoge opleiding uitsluitend een verworven kenmerk of veel meer een gevolg van een in een familie bestaande en dus min of meer aangeboren traditie? Zeker tot in de zeventiger jaren van de vorige eeuw was dit laatste mijns inziens het geval. Het blote bezit van een predikaat of titel, een bij veel geslachten nog aanwezig adellijk normen- en waardensysteem, het specifieke sociale netwerk, het zijn zaken die inherent kunnen zijn aan de onderzochte adellijke populatie en bij Dronkers onderzoek onderscheiden werden. Het is echter de vraag in hoeverre de gebruikte gegevensbestanden toereikend zijn om de specifieke kenmerken die de adel onderscheiden van hun burgerlijke generatiegenoten geheel in kaart te brengen.

Dronkers analyseert een representatieve steekproef van de gehele Nederlandse adel, met als gevolg dat in zijn populatie zowel adellijke families zijn die al bijna twee eeuwen hun sociaal en cultureel familiekapitaal niet hebben kunnen omzetten in glansvolle carrières, als geslachten die hier onveranderlijk in slaagden. Wat dat betreft blijft het vergelijken van jhr. Appels met graaf van Peren. Na lezing van de verschillende studies blijft een onbevredigd gevoel achter *wat* er eigenlijk geconcludeerd kan worden over de heterogene groep van *de* Nederlandse adel. Daarvoor missen nog te veel externe gegevens. Zo is het lastig om conclusies te trekken over de relatieve toef of afname van het aantal door edelen beklede eliteposities als niet duidelijk is of het aantal posities dat als zodanig geldt, in de afgelopen eeuw veranderd is. De lijst van eliteposities in

engere zin lijkt niet veel beroepen te tellen die de afgelopen eeuw verdwenen of verschenen zijn, maar onder de eliteposities in ruimere zin zijn er veel te vinden die voor de oorlog nog niet of in veel kleinere aantallen bestonden. Het lijkt mij vrijwel onmogelijk om te bepalen of en in welke mate het aantal beschikbare eliteposities in de afgelopen honderd jaar toegenomen is en in hoeverre dit geografisch bepaald is. Tegenover het verdwijnen van lokale posities als het burgemeesterschap van inmiddels opgeheven gemeenten en de concentratie van bedrijvigheid in de Randstad, staat de vergroting van de afstand tussen woonplaats en werk.

Een andere, onvermijdelijke methodologische val is dat uitgegaan wordt van een hypothese. Als onderzoeksgegevens in overeenstemming met het vermoeden zijn, wordt verder niet naar argumentatie gezocht. Zijn zij in schijnbare tegenspraak, dan wordt gepoogd om de anomalie te verklaren. Maar wat als de metingen weliswaar in overeenstemming met de hypothese zijn, maar om heel andere redenen en door niet direct zichtbare afhankelijkheden. Vanzelfsprekend geldt dit voor iedere toetsing van een hypothese. Sterker nog: er is geen andere manier om onderzoek te doen, maar ik kan mij voorstellen dat dit juist bij dit onderzoek de interpretatie van de statistische analyse buitengewoon bemoeilijkt. Het is dan ook zaak dat na het verkrijgen van de conclusies, deze worden teruggekoppeld naar het onderzoeksmateriaal. Om een voorbeeld te noemen: als Dronkers concludeert dat de adel die woonachtig is in België of Duitsland aanzienlijk vaker adellijke schoonouders heeft en minder vaak over een universitaire graad beschikt, dan moet men terug gaan naar de genealogieën om daar een reden voor te zoeken. In zijn algemeenheid is dit soort terugkoppeling noodzakelijk om te voorkomen dat men een conclusie trekt op verkeerde gronden.

Ondanks al deze hindernissen levert het onderzoek van Dronkers de nodige interessante resultaten op. De kritische opmerkingen in deze bespreking zijn wat dat betreft niet representatief voor de vele genoeglijke uren die ik met de lezing van de stukken heb doorgebracht. De lezer wordt van harte uitge-

nodig om zelf kennis te nemen van de verschillende publicaties, want een samenvatting doet geen recht aan de vele boeiende conclusies die de statistische bewerking van het materiaal opleverden. De studies vormen taai lectuur, maar het is niet te vermijden dat de bevindingen omslachtig geformuleerd worden; dat is inherent aan een zorgvuldige statistische analyse. Dat de interpretatie van de conclusies moeilijkheden oplevert, doet er niets aan af dat de resultaten een belangrijke basis vormen voor verder onderzoek. Het is dan ook te hopen dat de publicaties niet ophouden te stromen en dat onderzoekers de resultaten zullen onderwerpen aan nader onderzoek zoals in de vorige alinea bedoeld.

Enkele conclusies van de verschillende studies mogen hier als voorbeeld volstaan. Dronkers concludeert dat de onderlinge huwelijken onder de adel op het eerste gezicht niet hoog lijkt: 80% van de edelen die na 1900 geboren werden, koos een niet-adellijke partner. Gezien het kleine aantal edelen ten opzichte van de totale Nederlandse bevolking, is er echter nog steeds sprake van een sterke, zij het afnemende, homogamie (het trouwen binnen de adel) gedurende de twintigste eeuw. Deze is nog sterker als we haar bezien in relatie tot de opleiding en het lidmaatschap van een ridderlijke orde, als uitingen van adellijke cultuur. Opvallend is ook dat vrouwelijke edelen vaker een adellijke partner huwen dan mannelijke.

In Dronkers' eerste onderzoek had hij nog niet de positie van de ouders betrokken. Men kan zich voorstellen dat deze een grote rol speelt bij de 'vererving' van eliteposities. Vandaar dat hij in de tweede hierboven genoemde publicatie deze relatie nader onderzocht: in hoeverre werd de verhoogde kans op het bekleden van een elitepositie overgedragen naar een volgende generatie. Dit blijkt slechts indirect het geval te zijn, namelijk indien uitingen van het sociaal en cultureel kapitaal aanwezig zijn, zoals lidmaatschap van een ridderlijke orde, homogamie of academische graad. In het derde onderzoek gaat Dronkers nader in op de relatie tussen stedelijke adel en plattelandsadel. Daartoe verdeelde hij de woonplaatsen in elf categorieën: Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, Utrecht, de rest van

Holland, de rest van Nederland, Groot-Brittannië, België, Duitsland, de rest van Europa en de rest van de wereld. Vervolgens mat hij de percentages per regio die voldeden aan bepaalde eigenschappen: het bekleden van een elitepositie, het voeren van een titel baron of graaf, lidmaatschap van een ridderlijke orde, het hebben van één of meer adellijke schoonouders en het voeren van een academische titel. Met behulp van een statistische procedure reduceerde hij deze eigenschappen tot twee 'dimensions', zodanig dat de verschillende eigenschappen zo veel mogelijk samenhang in het onderzochte materiaal vertonen. Dit leidde tot de formulering van de 'Elite dimension' en de 'Holland dimension'. De eerste onderscheidt personen die eliteposities bekleden, lid zijn van een ridderlijke orde en adellijke schoonouders hebben van hen die deze eigenschappen niet hebben, terwijl de tweede dimensie personen onderscheidt die in Holland leven en enkel een predicaat voeren van de personen buiten Holland met een titel. Methodologisch is dit alles heel interessant, maar de conclusies blijven wat in de lucht hangen. Het zwakste punt is mijns inziens dat er geen uitspraak wordt gedaan over het aantal beschikbare eliteposities in de Randstad ten opzichte van de rest van de wereld. De conclusie dat 'there are still geographical differences among Dutch elites, even such a relatively 'old-fashioned' elite as the Dutch nobility', zal best kloppen – hoewel het woordje 'still' de nodige vragen oplevert als niet beargumenteerd wordt waarom het verwacht wordt af te nemen –, maar er is geen reden om aan te nemen dat de Nederlandse adel zich in dit opzicht anders zou moeten gedragen dan de rest van de bevolking.

Zoals gezegd wordt het onderzoek naar een zo heterogene groep als de twintigste-eeuwse Nederlandse adel pas echt interessant als er de vinger op gelegd kan worden in hoeverre de adeldom en de daarvan afhankelijke eigenschappen een rol spelen en niet algemenere kenmerken als vermogen, beroep van de ouders en andere aspecten die ook onder niet-edelen gevonden worden. Om antwoord op die vraag te vinden is het noodzakelijk om te vergelijken met een groep die niet over adeldom beschikt. In de laatste van de in de kop

genoemde onderzoekspresentaties maakt Dronkers daarom een vergelijking met genealogische bestanden die gediend hebben voor de samenstelling van *Nederland's Patriciaat* over de jaren 1993-1999. De eerste vraag die hij zich daarbij stelt, is of onder de twintigste-eeuwse Nederlandse adel meer eliteposities bekleed worden dan onder de beschreven burgerlijke families. Dit lijkt mij een zinloos onderzoek, omdat, zoals hij zelf erkent, de eisen voor opnemng van een genealogie in het *Nederland's Patriciaat* een expliciete afhankelijkheid hiermee ten gevolge hebben. De conclusie blijft hierdoor in de lucht hangen: waarmee wordt eigenlijk vergeleken? Zinvoller zijn de vragen of leden van de Nederlandse adel minder in staat waren om de verhoogde kans op het bekleden van een elitepositie ook aan de volgende generatie door te geven. Dit blijkt niet zo te zijn, tenzij bezien in relatie tot aspecten die samenhangen met het sociale en culturele kapitaal van de onderzochte personen, zoals homogamie en universitaire opleiding. Worden deze eigenschappen bij de analyse betrokken dan blijkt de adel geen voorsprong te hebben ten opzichte van de 'high bourgeoisie'.

Uiteindelijk blijken de conclusies van de verschillende onderzoeken slechts in beperkte mate in tegenspraak met de moderniserings-theorie te zijn. Dat mag wellicht geruststellend zijn voor sociologen die in de theorie een algemeen geldende regel willen zien waar de maatschappij zich aan dient te houden. Als niet-socioloog lijkt het mij twijfelachtig of we de moderniseringstheorie wel als zodanig moeten opvatten en moeten concluderen dat samenlevingen inderdaad uitsluitend rationaliseren. Net als de Verlichting tegenbewegingen opriep, lijkt het mij ook dat de rationalisering van de maatschappij automatisch de behoefte aan irrationaliteit oproept. Ook – en misschien wel juist – in onze huidige maatschappij is de zucht naar in economische zin inefficiënte franje aanwezig. Carnaval, orchideeënkwaken, kunst, cultuur: onze moderne samenleving is rijk gevuld met zaken die weinig met rationaliteit te doen lijken te hebben en er is gelukkig geen reden om aan te nemen dat de algemene menselijke behoefte daaraan ooit zal verdwijnen. Ook de relatie tussen

aangeboren kenmerken en de kwaliteit van de personen die geacht worden deze te bezitten, werd en wordt in alle maatschappijen in enige vorm gelegd. Iedere samenleving heeft de adel die bij haar past.

Redmer Alma

GENEALOGIE VAN HAERSMA EN VAN HAERSMA DE WITH

G. van der Veer, *Familie Van Haersma & Van Haersma de With*. (Drachten: eigen uitgave, 2001, 120 p.)

In de bundel *Twee eeuwen Friese adel* werd aandacht geschonken aan de familie Van Haersma de With. Yme Kuiper sprak met Jhr. Hendrik Maurits Daniël van Haersma de With op huize Beerencamp bij Nijkerk. Uit de doeken werd gedaan hoe de familie haar adellijke titel aan een dejeuner van koning Willem II op Haersmastate in 1841 te danken had. Uit het gesprek, de foto's en de korte beschrijving van de familie komt een beeld naar voren van een geslacht dat via allerlei omzwervingen (afkomstig uit Denemarken, fortuin gemaakt in Oost-Indië, een dubbele naam en een adellijke titel verworven in Friesland) alweer enige tijd het leven van landjonkers aan de rand van de Veluwe leidde. G. van der Veer heeft recentelijk de genealogie van deze familie en die van de familie Van Haersma op papier gezet. Hij heeft hiervoor de vorm van een aparte publicatie, in eigen beheer, gekozen om zo ruimte te hebben voor illustraties en uitvoerige teksten.

De stamvader van de familie Van Haersma, Arent Oedses, is afkomstig uit Drachten. Hij was gehuwd met Houck Meyert Harsman uit Oostermeer. Opvallend is dat de kinderen de naam van de moeder aannamen en dat Oostermeer als stamdorp werd gezien. Leden van de familie namen vanaf het begin belangrijke ambten op plaatselijk en gewestelijk niveau in: volmacht, advocaat voor het Hof van Friesland, raadsheer in het Hof, grietman, en dergelijke. Ze bezaten buitenplaatsen in onder andere Oostermeer, Oudega en Jelsum. Vaak werd de buitenplaats Haersmastate genoemd. In 1823 overleed de laatste mannelijke Van